

F. V. HÖRNIGKOVA STATISTIKA OBRTRNIKOV SLOVENSКИH MEST
IN TRGOV IZ LETA 1673

JOSIP ZONTAR

Filip Viljem Hörnigk se je rodil 23. januarja 1640 v Frankfurtu ob Maini.¹ Njegov oče Ludvik se je preselil leta 1650 v Mainz, kjer je postal telesni zdravnik tamkajšnjega volilnega kneza Janeza Filipa pl. Schönborna. Obenem je bil dekan medicinske fakultete. Mladi Filip Viljem je študiral v Mainzu in Ingolstadt pravne vede ter končal študije leta 1661 s posebnim spisom in disputacijo. V tej dobi se je seznanil tudi s kameralistom (merkantilistom) Janezom Joahimom *Becherjem* (1635—1682), ki je študiral na medicinski fakulteti v Mainzu in se leta 1662 poročil z Hörnigkovo sestro Marijo Veroniko.²

Ko je prišel škof Krištof de Royas y Spinola, vodilni diplomat cesarja Leopolda I., po opravkih tudi na dvor volilnega kneza v Mainzu in je spoznal mladega Hörnigka, njegovo izobraženost ter temeljito zgodovinsko in pravno znanje, si ga je izbral za tajnika in ga vzel s seboj na Dunaj. Tudi Royas je bil vnet zagovornik merkantilističnih idej, ki so se tedaj širile za zahoda v nemške in avstrijske dežele, kjer so dobile posebno obliko t. i. kameralizma.³ Na njegovo pobudo je prišel tudi Becher na Dunaj. Tedaj je ravno dokončeval prvi glavni spis o teoriji merkantilizma »Politični diskurz o pravih vzrokih za povzdigo in nazadovanje mest, dežel in držav«. Postal je član komerčnega kolegija, ki naj bi v praksi uveljavil nove oblike gospodarstva.

Cesar Leopold I. je preskrbel leta 1667 Royas-Spinolu, tedaj naslovnemu kninskemu škofu, bogato župnijo Hartberg na Spodnjem Štajerskem. Ker pa je bil Royas-Spinola zaradi diplomatskih poslanstev pogosto odsoten, je postavil tajnika Hörnigka za svojega pooblaščenca »in temporalibus«, ne le v osebnih škofovih zadevah, marveč tudi v vodstvu župnijskega gospodarstva ter pripadajočega zemljiškega gospostva. O tem pričajo ohranjeni inventarji podložnikov, nov urbar in obsežna kopiačna knjiga, v katero je Hörnigk prepisal številne listine od 1310 do 1667, ki bi se sicer izgubile. Bivanje in delovanje v Hartbergu je dalo Hörnigku priložnost, da dodobra spozna ne samo Vzhodno Štajersko. Večkrat je potoval od tod v Gradec in zlasti na Dunaj, kjer se je tedaj uveljavljal njegov svak Becher. Z merkantilističnimi načrti je bilo povezano tudi najobsežnejše potovanje, na katero se je odpravil Hörnigk v drugi polovici leta 1673. Vedlo ga je skoraj prek vse tedanje Avstrije. Na Becherjevo prošnjo je namreč škof Royas-Spinola spomladi predložil Leopoldu I. nov načrt za obdavčenje: 5 % obrtni davek na vse rokodelsko blago,

ki bi ga plačal kupec. Dolej so bili rokodelski izdelki oproščeni davkov, medtem ko so kmetje imeli velika davčna bremena. Becher je nameraval primerno reorganizirati cehe in razširiti cehovstvo tudi na podeželske obrtnike. Vladar se je zanimal za predlog in želel dobiti za preračunanje davka potrebno obrtno statistiko. To nalogo so poverili Hörnigku. Namen potovanja pa naj bi ostal tajen. Saj je šlo za to, da popiše obrti vseh mest in trgov (število mojstrov in pomočnikov vsake panoge obrti) v Avstriji in s tem ugotovi davčno osnovo, ne da bi to opazili prizadeti. Komerčni kolegij je dal 17. julija 1673 Hörnigku potrebna navodila.

Najprej se je odpravil na Šlesko, ki je spadala tedaj še k Avstriji. Odtod je potoval v sosedne dele Češke in Moravske. Potem je ubral pot v Notranjo Avstrijo, s tem tudi v slovenske dežele, šele nato je prišel v Gornjo in Spodnjo Avstrijo južno od Donave. Ob koncu leta 1673 je želel pregledati še tiste dele Češke in Moravske, ki jih prej ni obiskal, toda pri mestu Třebová-Moravská so ga prijeli, češ da vohuni, ter so ga spustili šele na ukaz moravskega deželnega glavarja. Tako je ostalo Hörnigkovo informativno potovanje nepopolno. Obiskal je 92 mest in 16 trgov, med njimi Celje, Konjice, Kranj, Ljubljano, Maribor, Ptuj, Slov. Bistrico, Škofjo Loko in Tržič. Hörnigkovi zapiski so se deloma ohranili v Becherjevi zapuščini v rokopisu »Varia Becheri II.« v vseučilišni knjižnici v Rostocku (NDR).

Marca 1676 je Hörnigk zapustil Hartberg, potoval s svakom Becherjem prek Nemčije do Kölna, potem pa spremljal škofa Royasa-Spinolo najprej v Rim, odtod pa na razne nemške knežje dvore. Na tem potovanju je spoznal znamenitega filozofa in polihistorja Leibniza, s katerim si je odslej živahno dopisoval. Zaradi kuge, ki je izbruhnila leta 1679 v Nemčiji, je škof Royas-Spinola prekinil svojo diplomatsko dejavnost, Hörnigk pa je postal tajnik avstrijskega poslanika Janeza Filipa grofa Lamberga v Berlinu. Leto pozneje mu je ponudil dunajski dvorni vojni svet službo cesarskega rezidenta pri Visoki porti v Stambul, pa jo je odklonil. Po zgledu Leibniza in deloma na pobudo grofa Lamberga je Hörnigk sestavil in anonimno izdal več političnih letakov, ki so predočevali gospodarsko in politično izkoriščanje nemških dežel po Francozih tedanje dobe. Leta 1682 se je preselil z Lambergom v Dresden.

Naslednje leto so Osmani drugič oblegali Dunaj. Tedaj se je izkazala bridka resnica,

da je obramba države, ki nima razvitega gospodarstva, težavna. Zato je imel Hörnigk za svojo dolžnost, da po zmagi nad Turki napiše knjigo, ki naj vzdrami lene, zanikrne in gospodarsko zaostale Avstrijce, da store državo neodvisno od inozemstva ter razvijejo in smotrno goje lastno narodno gospodarstvo. Brez navedbe pisca, kraja tiska in založnika je izšla leta 1684 Hörnigkova knjiga »Avstrija čez vse, ako le hoče« (Österreich über alles, wenn es nur will), tj. dobrohoten predlog, kako bi dvignili z dobro vodenim gospodarstvom cesarske dedne dežele nad vse druge evropske države ter dosegli njihovo neodvisnost. Pisec si ni dosti obetal od svojih pobud in je sklenil svoje delo z značilnimi verzi, ki utegnejo še danes prepogosto veljati ob predlogih gospodarskih reform:

»Cantantur haec, clamantur haec
dicuntur, audiuntur
scribuntur haec, leguntur haec
et lecta negliguntur«

Hörnigkova knjiga pa je imela izredno življenjsko moč. Postala je najbolj znano in razširjeno narodno- in državnogospodarsko delo svoje dobe, po katerem so segali eno stoletje vsi, ki so se ukvarjali z državno upravo. V

zapuščinskih inventarjih plemstva in inteligence iz 17. in 18. stoletja v Arhivu Slovenije v Ljubljani se omenja precej pogosto že prva izdaja omenjenega Hörnigkovega dela, ki je izšla še anonimno.⁴ Doživelo je 16 izdaj. Zadnjo je priredil l. 1784 Benedikt Fr. Hermann pod naslovom »Horneka pripombe o avstrijski državni ekonomiji«.

Ko je postal grof Lamberg knezoškof v Passauu, se je preselil tudi Hörnigk tja in deloval do svoje smrti (24. oktobra 1714) kot tajni svetnik in arhivar še pod Lambergovim naslednikom Rajmundom Ferdinandom grofom Rabatta. Še v zadnjih letih svojega življenja se je zanimal za državoznanstvo. O tem priča ohranjeni rokopis »O državi«, ki močno temelji na delih Nizozemca Grotiusa in Nemca Pufendorfa.

Hörnigkova statistika iz leta 1673 je najbrž najstarejši ohranjeni popis rokodelcev v slovenskih mestih in trgih. V svojem poročilu pravilno trdi, da se ravna število mesarjev, pekov, krojačev in čevljarjev po populaciji. Cehi niso bili preveč zasedeni. Manjkalo je pomočnikov. Ni pa izključeno, da Hörnigku niso postregli s pravilnimi navedbami. Kjer niso označeni brivci, so opravljali to obrt padarji in ranocelniki. Posebno značilna je krepko razvita kovaška obrt v Trziču.

Podrobni podatki obstajajo za naslednje kraje:

m = mojstri, p = pomočniki

	Celje		Konjice		Maribor		Slov. Bistrica		Trzič	
	m	p	m	p	m	p	m	p	m	p
barvarji	1	0	1	0	1	2	1	0	1	0
brivci	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
čevljarji	9	4	4	2	6	6	5	4	7	0
jermenarji	2	1	1	1	3	1	1	0	—	—
juvelirji	—	—	—	—	1	0	—	—	—	—
kamnoseki	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
kiparji	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
kleparji	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
ključavničarji	3	1	—	—	4	4	3	1	1	0
klobučarji	7	3	2	0	3	3	3	1	—	—
kolarji	1	0	—	—	3	3	1	0	—	—
kositrarji	1	0	—	—	2	1	—	—	—	—
kotlarji	1	0	—	—	1	0	—	—	1	3
kovači	2	1	2	0	5	7	4	0	15	100
krojači	4	1	4	0	6	5	5	0	10	0
krznarji	3	0	1	0	1	0	1	0	—	—
lectarji	1	0	—	—	2	0	—	—	—	—
lekarnarji	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—
lončarji	6	1	4	3	3	3	3	3	—	—
mečarji	1	0	—	—	—	—	—	—	—	—
mesarji	5	1	2	1	9	11	4	4	6	0
mizarji	4	2	2	1	4	4	—	—	1	0
nožarji	1	0	—	—	2	0	—	—	—	—
oblesarji	—	—	—	—	1	0	—	—	—	—
ostrogarji	1	0	—	—	1	1	1	0	—	—

	Celje		Konjice		Maribor		Slov. Bistrica		Trzinč	
	m	p	m	p	m	p	m	p	m	p
pačarji	—	—	1	1	—	—	1	0	1	0
pasarji	1	0	—	—	—	—	1	0	—	—
peki	6	0	—	—	9	18	2	0	6	0
puškarji	1	0	—	—	1	2	—	—	—	—
ranocelniki	1	1	—	—	2	6	—	—	—	—
sedlarji	1	0	—	—	1	1	1	0	—	—
sodarji	3	1	—	—	5	5	3	0	—	—
steklarji	1	0	1	1	1	1	—	—	—	—
strojarji	1	0	2	1	3	6	1	0	—	—
strugarji	1	2	—	—	1	1	—	—	—	—
tesarji	—	—	—	—	2	0	—	—	—	—
tkalci	4	1	4	0	3	0	—	—	40	0
usnarji	5	1	3	2	9	5	4	3	30	0
vrvarji	3	0	2	0	2	1	—	—	—	—
vrvičarji	2	0	—	—	2	1	—	—	—	—
zidarji	3	0	1	1	3	0	—	—	1	0
zlatarji	1	0	—	—	1	0	—	—	—	—
	92	23	37	14	104	99	45	16	120	103

Žal samo sumarične podatke ima rokopis za naslednja mesta:

	m	p
Kranj	127	47
Ljubljana	239	158
Ptuj	121	259
Škofja Loka	95	30
Za primerjavo navajam še		
Beljak	140	75
Celovec	194	130

	m	p
od tega:		
klobučarjev	15	17
kovačev	30	30
od tega:		
klobučarjev	12	25
krznarjev	14	5
tkalcev	20	20
zlatarjev	9	4
od tega:		
kovačev	12	12

OPOMBE

1. H. Gerstenberg, Philipp Wilhelm v. Hörnigk, Jahrbücher f. Nationalökonomie und Statistik 133. Bd. Jena 1930, 813—871; Fr. Posch, Philipp von Hörnigk, Werdejahre und österr.-steirische Beziehungen, MIÖG 61 (1953) 335—358. — 2. H. Hassinger, Johann Joachim Becher 1635—1682. Ein Beitrag zur Geschichte des Merkantilismus. Veröffentlichungen der Kommission f.

neuere Geschichte Österreichs 38. Wien 1951. — 3. L. Sommer, Die österreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung II., Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte, herausgegeben von Dr. Karl Grünberg XIII., Wien 1925; A. Tautscher, Geschichte der Volkswirtschaftslehre, Wien 1950, zl. 24 sl. — 4. Prim. J. Šorn, Trst in njegovo neposredno zaledje v prvih treh desetletjih XVIII. stoletja, Kronika VII (1959), 159.

